

Ed Wood

Bisarr och full av humor kan "Ed Wood" vara en utmärkt film som utgångspunkt för studier kring mediet film. Produktion, distribution – konst?

Åldersrekommendation:
Gymnasiet

En filmhandledning av **Clas Österholm**

Ed Wood är filmen om den amerikanske regissören Edward D. Wood Jr. – mer känd under epitetet "Världens sämste filmregissör" – och hans första trevande försök att göra sig ett namn i 1950-talets Hollywood. Filmen är ett komiskt porträtt av en obotlig optimist, excentriker och transvestit med särskild svaghet för angora. Samtidigt ger filmen en inblick i den krassa verklighet som råder i Hollywoods "gårdsgårdsserie". Genom att ta klivet bakom kameran får vi ta del av de mödor som ligger bakom en filmproduktion och får på köpet en mindre idealiserad bild av den annars så glamoröst omgärdade drömfabriken.

Målet med filmhandledningen är att med *Ed Wood* som utgångspunkt, i klassen diskutera frågor som berör filmproduktion, distribution, pengar och konstnärliga ambitioner i förhållande till detta. Och att även jämföra med hur det ser ut i Sverige.

Filmens handling

Hollywood 1951. Edward D. Wood Jr. (Johnny Depp) kämpar i motvind som regissör i Hollywoods teatervärld. Trots nederlag på teaterscenen vägrar han att ge upp och tack vare en i det närmaste infantil optimism satsar han istället på en karriär inom filmbranschen. Den stora chansen dyker upp då en regissör sökes till en film om könsbyte. I egenskap av

Johnny Depp och Martin Landau som Ed Wood och Bella Lugosi.

transvestit ser han sig som klippt och skuren för uppgiften. Resultatet utav detta är den självbiografiska *Glen or Glenda?* (1953).

I Hollywood, bland profithungriga filmmoguler och mindre seriösa skojare, bemöts hans mer eller mindre vansinniga film-planer med stor skepsis. De vill inte se "storheten" i hans konstnärsskap och Wood inser att studiosystemet i Hollywood inte har någon framtid att erbjuda. Han bestämmer sig för att bli sin egen lyckas smed och startar eget.

Wood möter i samband med detta sin stora idol, skräckfilmsskådespelaren Bela Lugosi (Martin Landau). Lugosi som under sin storhetstid spelade in en mängd filmer, bland annat i rollen som den legendariske Dracula, är nu endast en bortglömd nerknarkad föredetting, en spillra av sitt forna jag. Ur mötet mellan dessa udda existenser växer det fram en stark vänskap grundad på ömsesidiga drömmar och behov. Wood behöver en stjärna till sina kommande filmprojekt och Lugosi ser en chans till comeback.

Med huvudet fullt av idéer börjar nu Wood en jakt på finansiärer, att hitta någon som är smart nog att inse hans "genialitet" som filmskapare. Naturligtvis stöter den energiske Wood på problem, men lyckas till slut övertyga en slakteri-boss att bidra med pengar. Villkoret från finansiärens sida är emellertid att filmen slutar med en stor explosion och att bossens mindre sluge son tilldelas en filmroll. Resultatet blir *Bride of the Monster* (1956), en skräckfilm med Lugosi i rollen som galen vetenskapsman.

Hans nästa projekt, *Plan 9 From Outer Space* (1959) bygger på några minuters Super 8-film med Bela Lugosi, inspelade av Wood. Lugosi som var tilltänkt för en roll dog olyckligtvis strax innan inspelningen. Han ersattes då av en stand-in, förövrigt Woods frus kiropraktor, som filmen igenom fick dölja sitt ansikte för att inte avslöja olikheten med Lugosi. Till denna produktion lyckas Wood med konststycket att övertala sin hyresvärd och dennes kyrka att

finansiera filmen vars titel då var *Grave Robbers from Outer Space*. Villkoret den här gången är att hela filmteamet blir medlemmar i församlingen vilket emellertid innebär att hela gänget måste döpa sig.

När finansören inser vad filmen egentligen handlar om – rymdvarelser som ska överta makten på jorden genom att återuppväcka de döda – får de kalla fötter och vill lägga sig i produktionen. Wood ser sin konstnärliga frihet hotad men möter i ett frustrerat ögonblick sin stora förebild, filmregissören Orson Welles, som ger honom några goda råd på vägen: "Visioner är värda att slåss för. Varför jobba för att uppnå andras drömmar". Med dessa ord som ledstjärna slutför han filmen utan kompromisser. Filmens historia slutar med en succéartad premiärvisning av *Plan 9* i Los Angeles.

En klassisk förtext

Förtexten till *Ed Wood* är en ren pastisch av Woods förtext till *Plan 9 from Outer Space* och andra skräckfilmer från 50-talet. Historien introduceras i klassiskt skräckfilmsmanér av "siaren" Criswell liggandes i en begravningskista. Kameran glider vidare ut i mörkret in på en övergiven gammal kyrkogård där skådespelarnas namn presenteras på gravstenar. Innan förtexten avslutas med en vy över ett Hollywood – en modell – insvept i regn, har vi konfronterats med både en skräckinjagande bläckfisk och flygande tefat. Alla dessa element återkommer sedan i filmens handling. Förövrigt är hela filmen inspelad i svart-vitt.

Hur påverkar denna lek med en tidsty-pisk genre vårt förhållningssätt till filmen? Resonera kring det medvetet "taffliga" i att vi ser att det inte är en riktig bläckfisktentakel som slingrar sig bland de flygande tefaten och att det inte är en riktig skyline över Hollywood. Talar förtexten om för oss som betrakare vad det är för typ av film? Varför är filmen svart-vit, hade den som färgfilm givit andra signaler till åskådaren?

Humor

Ed Wood är en i mitt tycke mycket rolig film. Persongalleriet består av både bisarra och kanske lite löjliga figurer som lever i en besynnerlig och komisk värld. Här möter vi huvudkaraktären Edward Wood som klär sig i kvinnokläder, allra helst angorajumprar och utstrålar en ohämmat naiv optimism. Och hans följe består av den groteske brottaren Tor

Johnson, siarbluffen Criswell, Bunny Breckinbridge med sin könsambivalens, Vampira m fl.

Humor är alltid subjektivt och en diskussion kan föras om detta är en rolig film och i så fall varför? Vad är det vi skrattar åt? Känner vi sympati eller antipati mot Wood och hans följe? Framställs de med respekt eller förlöjligas de? Vad är överhuvud taget roligt på film? Varför skrattar vi ofta åt förlorare och lite löjliga figurer på film och i litteratur etc, t ex Chaplins luffare, Papphammar eller Arne Anka? Har vi ett behov av ställföreträdande "loosers" för att vi själva ska kunna ha överseende med våra egna misslyckanden? Diskutera kring några scener om vad som är roligt? T ex dopscenen hos Beverly Hills Baptiste Church eller filminspelnings-scenerna.

I det här sammanhanget kan det vara intressant att diskutera regissören Tim Burtons förhållande till personen och regissören Edward Wood. Den verkliga Wood var en ganska tragisk figur som avslutade sin karriär som alkoholiserad och utblottad porrfilmsregissör och gick en för tidig död tillmötes 54 år gammal. Hur framställs han här, vem är den Wood vi möter i Burtons berättelse? Vad vill Tim Burton säga med filmen?

Det missförstådda geniet

Tim Burtons berättelse om Edward Wood handlar om en människa som i det närmaste omdömeslöst brinner för filmen och som drivs av ärliga ambitioner att skapa mästerverk, utan att se till sina egna begränsningar och ifrågasätta sitt tvivelaktiga yrkesval. Att föra "det missförstådda geniet" på tal i samma mening som Wood kan möjligen framstå som den optimala paradoxen, men i Tim Burtons beskrivning har det en viss relevans. En person med enorma ambitioner, men som ingen förstår att uppskatta. Mycket riktigt ser Wood en själsfrände i Orson Welles, vars konstnärliga ande blir till ett åtekommande ledmotiv i Woods liv. Welles filmkarriär låg ständigt i kollision med producenterna i det konservativa och stelbenta Hollywood. Han ansågs allt för kontroversiell och föga marknadsanpassad för att passa in i systemet. Man kan gott likställa de bäge regissörernas ambition men skillnaden är att där den ene skapade mästerverk, åstadkom den andre kraschlandade kalkoner.

Vad döljer sig bakom den okuvliga optimismen hos Wood? Vad är det som

driver honom och får honom att ignorera att klyftan mellan ambition och resultat är Grand Canyon-lik? Kan man vända på problematiken och se Wood som en person med stark integritet som går sin egen väg och inte följer det vedertagna, vad andra förväntar sig av honom? Tänk på hur många konstnärer det är som först efter sin död har accepterats och höjts till skyarna för sina konstnärliga gärningar, t ex van Gogh eller den svenske filmaren George af Klercker vars filmer få brydde sig om förrän självaste Ingmar Bergman påtalade deras storhet. Hör det samman med samtidens svårighet att acceptera det nya och kontroversiella? Diskutera integritet, brott mot sociala normer och mönster, utanförskap, gruppträck etc.

Vad är egentligen konstens roll? Är det att hela tiden ligga steget före och, för att uttrycka det med filmaren Roy Anderssons ord: ge "möjligheten att öka kunskapen om och förtydliga tillvaron att pröva och ompröva de rådande värdenormerna". Är film konst eller underhållning? Finns det ett motsattsförhållande mellan dessa två?

Hollywood

Hollywood, den amerikanska drömfabriken omgärdad av myten om framgång och stjärnglans. En "modern olymp som filmstjärnorna som gudar" som författaren Daniel Royot betitlar staden i boken "Hollywood". Tar man sig en titt bakom kulisserna möter vi däremot något som mer liknar en storindustri med krassa ekonomiska vinstintressen och politiska maktspel.

Dess historia fram till femtiotalet dominerades av åtta filmbolag, fem "stora" och tre "mindre". De fem stora var: Paramount, Metro Goldwyn Mayer, Twentieth Century-Fox, Warner Bros. och RKO, styrda av mäktiga potentater, filmmoguler. Med dessa bolag vid makten rådde det under denna tid i stort sett ett oligopol i Hollywood då de fungerade som en kartell och med varandras goda minne delade på marknaden i landet, för att på så sätt utestänga de andra mindre, oberoende bolagen. Bolagen var sk integrerade d v s de både producerade och distribuerade sina filmer till egna biografier. Deras makt byggde till stor del just på att de ägde en stor del av biografmarknaden, där de kunde sätta upp sina kassasuccéer. Vid sidan av dessa fem fanns de tre "mindre" bolagen: Universal, United Artists och Columbia. Dessa saknade egna biografier och var därmed beroende av de stora bolagens

Dolores Fuller (Sarah Jessica Parker), en angorajumper och Ed Wood (Johnny Depp). En laddad kombination.

salonger. Utöver dessa åtta kämpade de oberoende bolagen i en hopplöst ojämn kamp.

De stora bolagens makt var så stor att de även kunde diktera villkoren för de små fristående biografägarna genom att tvinga på dem filmer genom s k blockbooking (med en film följde ett antal andra av bolagets filmer som biografen var tvingad att visa) och blindselling (filmer de var tvingade att visa trots att de inte sett dem), men kassasuccéerna behöll de så klart på sina egna biografier.

I slutet av 40-talet satte dock regeringen genom antitrustlagar stopp för integreringen i filmbolagen. Produktionsbolagen skildes från biografkedjorna och de oberoende producenterna fick härmed en större chans att hävda sig på marknaden.

Glansperioden för Hollywood och de "fem stora" var nu över, samtidigt som mörka moln närmade sig på horisonten för hela filmindustrin. Det annalkande orosmolnet var televisionen. För att möta konkurrensen satsades på spektakulära, storslagna produktioner och ny teknik som Cinemascope och 3-D.

Det är i detta Hollywood vi får stifta

bekanskap med Edward Wood. Ett Hollywood vars glans flagnar och som är klart påverkad av de världspolitiska oroligheterna efter andra världskriget. Filmernas teman ändras, hänförelse och sentimentalitet efterträds av existentiella problem, ungdomsproblem och science fiction.

Sverige i dag

På den svenska filmens arena är det i dag de två integrerade bolagen SF och Sandrews som helt dominerar. Till skillnad mot sina amerikanska kollegor har de fått behålla sin ställning som både producent och biografägare och har i dag en i det närmaste total kontroll över biografmarknaden, med SF som marknadsledande. Vid sidan av dessa finns mindre bolag och organisationer som bedriver import, distribution eller visning, t ex Folkets Bio, Triangelfilm och Folkets Hus. Kampen är dock ojämn. Som en betydande maktfaktor tillkommer de amerikanska filmbolagen som har kontor här i Sverige: Columbia Tristar, Buena Vista, Warner Bros. och UIP. Dessa är direkta filialer till moderbolagen i USA och sköter deras intressen på den sven-

ska marknaden. Bolagen saknar egna biografier i Sverige men i kraft av kommersiellt mycket gångbara filmer och moderbolagets enorma ekonomiska resurser vad gäller marknadsföring kan de kontrollera hela processen fram till på vilken salong filmen ska visas. De svenska bolagen hamnar då i en beroendesituation då de naturligtvis vill ha så inkomstbringande filmer som möjligt på sina biografier. Striden står då oftast mellan SF och Sandrews. De amerikanska bolagen väljer naturligtvis att sätta upp sina filmer hos den som har flest och störst salonger, vilket medför att mindre visningsorganisationer inte har någon chans att konkurrera utan får inrikta sig på "smalare filmer" och film från övriga världen.

Publiksiffrorna har i grova drag de senaste åren fördelats som följer: amerikansk film 70%, svensk film 20% och övriga världen 10%. Diskutera dessa siffror t ex i samband med filmens förmåga att påverka och att sprida värderingar. Att det just är amerikansk film är egentligen inte det viktiga, utan det intressanta är det ensidiga utbudet och dess eventuella konsekvenser. Diskutera

film i förhållande till andra massmedier. Om man anser detta intressant och värt en diskussion kan Milan Kunderas ord möjligen fungera som infallsvinkel och tankeväckare: "Den moderna dumheten innebär inte okunnighet, utan frånvaro av egna tankar över anammade idéer".

"Att ge publiken vad den vill ha"

Filmproduktion handlar om pengar, stora pengar. Vare sig man betraktar den som konst eller ren kommersiell industri, rör det sig om hissnande summor. Filmproduktion var och är därför ett ekonomiskt vågspel som kräver omedelbar ekonomisk vinst. Det ledde till att man i Hollywood, och annorstädes, undvek experiment och istället inriktade sig på taktiska kompromisser utan polemik och kontroversiella ställningstaganden. Resultatet blev en avpolitiserad av filmernas innehåll och en vädjan till traditionella, nationella och borgerliga värderingar. Ur detta växte fram ett formelltänkande och ett skapande av genrer, t ex Musical, Western eller Skräckfilm, som genom en standardisering visavi publikens smak tryggade den ekonomiska vinsten. Samtidigt kunde producenterna genom höga publiksiffror försvara filmens betydelse inför bankerna i det finansiella centrumet Wall Street, vilket skulle trygga framtida investeringar.

De mindre seriösa bolagen som symboliserades av Screen Classics i *Ed Wood*, arbetade även de under marknadens vinstkrav. Bolagets chef blir också den som i filmen på ett ärligt och rättframt sätt blottlägger problematikens kärna. Han erkänner att han gör skitfilmer och att hans ända syfte är att tjäna pengar. "Snabba pengar är viktigare än konstnärliga ambitioner". Filmaffischen finns tryckt och färdig före manus och han har redan kundkretsen klar för sig: "Lantisar gillar perversiteter". Och på frågan om vad det är som gör att en film säljer, svarar han direkt, utan betänkligheter: "Bröst!". Känns tongångarna igen?

Det ovan nämnda mynnar ofta ut i uttryck som: "Vi ger publiken vad den vill ha". Ett resonemang som grundar sig på tidigare kassasuccéer. Kan ett sådant påstående godtas utan vidare? Är det publiken som väljer vad som visas på våra biografier? Om inte, vem är det i sådana fall? Kan Screen Classics resonemang överföras till dagens förhållanden vad gäller utbud, marknadsföring och distribution av filmer och kultur? Jämför förhållanden i Sverige i dag. Titta på utbud och produktion och fundera på

varför det ser ut som det gör? Jämför vad som visas på biograferna i Stockholm, Malmö eller Göteborg, med övriga landet och fundera på skillnaderna. Titta på marknadsföringen. På vilket sätt försöker man locka publiken till filmerna? Hur står sig "bröst" i dag som säljargument i förhållande till t ex våld och special effekter? Fundera över den industri som ligger bakom filmer som *Jurassic Park*, *Lejonkungen* eller *Batman*. I dessa fall kan man fråga sig om filmen rentav bara är ett led i marknadsföringen av andra produkter? Varför produceras film överhuvud taget?

Filmstjärnor

"Branschen tuggar dig och spottar sedan bara ut dig när du är använd". Detta är Bela Lugosis bittra syn på filmbranschen i egenskap av en före detta filmstjärna: "No one gives two fucks for Bela". Han personifierar stjärnglansens bittra baksida, en produkt som inte längre är ekonomiskt gångbar. I Belas fall resulterade det i en ensam, arbetslös gammal morfist som alla redan tror var död. Kvar finns bara minnen om gamla meriter som han försöker klamra sig fast vid.

Diskutera vårt behov av idoler/stjärnor. Vilken betydelse har filmstjärnorna för dagens filmer? Väljer vi film efter regissör, stjärna, storyn eller vad? Stjärnans betydelse vid en films marknadsföring? Kan man överhuvud taget prata om filmstjärnor i dag? Har de konkurrerats ut av fotomodeller, TV-kändisar, pop- och rockstjärnor eller andra?

Kultfilm

Efter sin död betitlades Edward Wood med den föga smickrande titeln "världens sämste filmregissör" och hans filmer utnämndes till superkalkoner. Därmed var kultmyten kring honom ett faktum och Wood blev populärare än han någonsin varit under hela sin levnad.

Vad innebär då begreppet kult i detta sammanhang? Hur definieras en kultfilm? Vilka är dess utmärkande drag? Är det på något sätt knutet till kvalitet? Vad är i sådant fall kvalitet och vem har satt upp de estetiska normerna? Är det skillnad på dålig och "dålig" film? Kan kultbegreppet ha att göra med brott mot dessa estetiska normer, brott mot det traditionella? Självva kulten kring ett fenomen är ofta begränsad för en inre krets av väl invigda medlemmar, en sorts elitistisk klubb för de "riktiga" freaksen. Objektet får inte bli till allmångods för då försvinner kultglansen. Hur kommer då

Ed Wood att påverka Edward Woods kultstatus? Ge exempel på andra filmer, personer, etc. som betraktas som kult, tex Elvis-filmer, *Star Trek*.

Filmen fyller i år ett hundra år och vi kommer att genom TV och filmklubbarna få ta del av en mängd gamla filmklassiker. Att dessa filmer i dag betraktas som klassiker var inte självklart när de mötte en publik för första gången, vissa av dem ansågs då t o m som rent mediokra. Ofta är det just den tidsmässiga distansen till ett verk som får utvisa om det kommer att klassas som kult eller klassiker, även om man ibland försöker kult- och klassikerförklara objekt innan de ens nått en publik. Fundera, nu när tillfälle ges och klassiker och *Ed Wood* är i omlopp, på vad som gör en klassiker till klassiker och en kultrulle till kult?

Lästips:

Daniel Royot; Vad vet jag om Hollywood, Alhambra förlag 1995.

Rune Waldekrantz; Filmens historia, del 3, Förändrigens vind 1940-1990, Norstedts förlag 1995.

PRODUKTIONSUPPGIFTER:

USA 1994

Originaltitel: *Ed Wood*

Regi: Tim Burton

Manus: Scott Alexander & Larry Karaszewski

Foto: Stefan Czapsky

Klippning: Chris Lebenzon

Scenografi: Tom Duffield

Musik: Howards Shore

I ROLLERNA:

Ed Wood - Johnny Depp

Bela Lugosi - Martin Landau

Dolores Fuller - Sarah Jessica Parker

Kathy O'Hara - Patricia Arquette

Criswell - Jeffrey Jones

Bunny Breckinridge - Bill Murray

Vampira - Lisa Marie

Tor Johnson - George "The Animal" Steele

TEKNISKA UPPGIFTER:

Speltid: 126 min

Format: Vidfilm 1, 85:1

Ljudsystem: Stereo Dolby A

Censur: Från 11 år

Översättning: Niklas Hellgren

Svensk premiär: 2.6.1995

DISTRIBUTION:

Buena Vista International

Box 5631, 114 86 Stockholm

Tel 08-679 15 50

Fax 08-678 07 28